

УДК 001.2; 378
DOI: [https://doi.org/10.17721/UCS.2023.2\(13\).02](https://doi.org/10.17721/UCS.2023.2(13).02)

Ірина МАСЛІКОВА, д-р філос. наук, доц.
ORCID ID: 0000-0001-9463-5223
e-mail: i.i.maslikova@gmail.com

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ЦІННІСНІ ВИМІРИ КУЛЬТУРИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті аналізуються зміни соціокультурного контексту у функціонуванні сучасного університету, які сприяють актуалізації питань розвитку культури якості та її забезпечення. Виявляються проблеми оцінювання якості вищої освіти, які виникають через недостатню артикульованість сутності "якості освіти" і "культури якості освіти" у міжнародних стандартах та національному законодавстві. Мета дослідження – визначити сутність і виміри культури якості як необхідного елементу реалізації місії сучасного університету. Результати. Зазначається, що в сучасних процесах забезпечення якості освіти та її оцінювання спостерігається надмірна зосередженість на суто управлінських процедурах, унаслідок чого виникають загрози для реалізації культурної місії сучасного університету та втрати мотивації до достеменно академічної діяльності. Розгляд комплексної освітньої діяльності крізь призму якості результатів навчання та якості процесів дослідження, викладання, навчання, оцінювання відкриває перспективи теоретичного обґрунтування вимог якості за допомогою теорій консеквенціалізму та етики чесноти. Демонструються можливості обґрунтування якості освіти з позицій спільного блага всіх заінтересованих суб'єктів, по-перше, як максимізації інструментальних благ для всіх учасників освітнього процесу та, по-друге, як невідповідного вдосконалення членів університетської спільноти в комплексній спільній діяльності, заснованій на "внутрішніх" цінностях. У такий спосіб університет здатний реалізувати свою місію, що може поєднувати інструментальні "зовнішні" й самодостатні "внутрішні" цінності-цілі. В такий спосіб зрозуміла якість освіти дозволяє розширити фокус розгляду сутності культури якості, яка є унікальною для кожного університету. Культура якості, будучи елементом організаційної культури, несе на собі відбиток системи цінностей національної культури, системи цінностей тієї професійної діяльності, до якої університет готує майбутніх фахівців, системи цінностей субкультур, що виникають всередині самого університету (академічні групи, кафедри, факультети; викладачі, студенти, адміністрація тощо). З огляду на багатовекторну інкорпорованість членів університетської спільноти в систему соціальних відносин пропонується розглядати культуру якості крізь призму чотирьох структурних елементів – ціннісного, нормативного, знаково-символічного та управлінського складника. Ураховуючи негомогенний характер культури якості кожного університету залишається проблемним її оцінювання як з боку самого університету, так і зовнішнього спостерігача.

Ключові слова: якість освіти, культура якості освіти, культурна місія університету, "внутрішні" цінності освітньої діяльності, інструментальні цілі університету.

Вступ

З другої половини ХХ ст. стає очевидною зміна соціокультурного контексту у функціонуванні інституту вищої освіти. Загальні процеси демократизації суспільства, зростання потреби національних економік у висококваліфікованих спеціалістах різних галузей, поява новітніх технологій привели до заміщення гумбольдтівської моделі університету так званим "масовим університетом", до зміни джерел його фінансування з акцентом на економічній ефективності, упровадження нових форм управління інститутами вищої освіти (Маслікова, 2018, с. 285–286).

Зворотним боком масовізації та комерціалізації університетів, стрімкого зростання масиву відкритої інформації у вільному доступі й появи цифрових інструментів для її обробки постали фрагментація знання, редукція гуманітарного складника щодо підготовки фахівців, маніпуляція експертним знанням і знецінення професійних компетентностей висококваліфікованих фахівців. Особливою проблемою стала і зміна намірів студентів такого масового університету, які часто не лише сприймають час перебування в системі вищої освіти як пролонгацію дитинства, але й вимагають "клієнт-центрованого" ставлення до них (Nichols, 2017, р. 70–104).

Як наслідок, в академічній спільноті та за її межами актуалізуються дискусії щодо цілей і місії сучасного університету, корозії освітніх стандартів, виникає суспільний та політичний запит на "підзвітність" і бюрократичне оформлення освітніх процедур як нового менеджменту освіти, в яких все частіше починає звучати вимога її якості. Реакцією на такий запит виявилось закріплення нормативних вимог на рівні національних регуляторів стосовно створення внутрішніх і зовнішніх систем забезпечення якості освітньої діяльності, незалежних установ оцінювання й забезпечення якості вищої освіти

(Про вищу..., 2014). Проте такі активні процеси реформування призводять до невизначеності того, що власне є "якістю", предметом оцінювання для самого університету та для тих, хто здійснює зовнішнє оцінювання; яким чином вимірювати якість і як управляти нею.

Огляд літератури. Останні 30 років відбуваються жваві дискусії щодо проблем якості вищої освіти та її забезпечення. У роботах європейських дослідників (Дж. О. Бйорнестад, О. Ветторі, К. Зонтаг, М. Кнассмюллер, М. Луегер, Л. Б. Мортенссон, Дж. Ньютон, Т. Ніколс, К. Нігрен-Ландгардс, Р. Пюйкко, К. Саттлер, Р. фон Шульц та ін.) окреслюються тенденції розвитку інститутів вищої освіти, актуалізується питання їх цілей та місії, розвитку культури якості тощо. Артикуляції вимог якості щодо вищої освіти сприяла низка міжнародних (Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти) та національних документів (Закон України "Про вищу освіту", Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти). Роботи Г. Гефстеде, Е. Шейна, Е. Макінтайра розкривають сутність організаційної культури, сенси соціальних практик, осмислення яких дозволяє визначити сутність культури якості вищої освіти.

Мета дослідження – визначити сутність і виміри культури якості як необхідного елементу реалізації місії сучасного університету.

Методологія

У статті використовуються загальнонаукові методи аналізу та синтезу для з'ясування сутності й вимірів феномену якості та культури якості вищої освіти; систематизації різних уявлень про ціннісний складник освітньої діяльності. Аналіз проблем оцінювання якості освіти здійснюється в міждисциплінарній інтеграції культурологічного й філософсько-етичного знання.

Результати

Поточна ситуація в системі вищої освіти в Україні засвідчує, з одного боку, усвідомлення необхідності зростання якості освітньої діяльності у світлі євроінтеграційних процесів, з іншого, практика імплементації законодавства демонструє радше крен до надмірної бюрократизації процесів, додаткової підзвітності, яка підриває засади автономії учасників освітнього процесу, зосередженості винятково на процедурах акредитації. Залучені в такі процеси представники університетських спільнот нерідко потрапляють у ситуації певної "презумпції винуватості", коли вони мусять виправдовуватися, погоджуватися з не завжди обґрунтованими рекомендаціями щодо покращення якості освіти, витратити свої сили на різноманітні звіти й документи, зосереджуючись на численних і різнопорядкових кількісних показниках, а не на сутності якості процесів. Управління такими процесами відбувається часто з огляду на розуміння якості відповідності вимогам міжнародних і національних стандартів. Приміром, Закон України "Про вищу освіту" визначає якість вищої освіти як "відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості" (Про вищу..., 2014). Таке визначення якості є надто формальним, не розкриває власне змісту "якості" і, очевидно, потребує підкріплення іншими нормативними документами, які не обов'язково містять конкретизацію "якості", та суб'єктивними оцінками репрезентантів "заінтересованих сторін" і "суспільства".

Дискусії, які розгортаються навколо питань якості як у вітчизняному, так і в європейському освітньому просторі, здебільшого зосереджені на управлінні якістю, створенні систем її забезпечення. Але вони мають певну симптоматику: відбувається своєрідне жонгливання поняттям "якості", яке радше використовується метафорично щодо технологічних, суто управлінських процедур. Риторика інвестиційної привабливості чи принаймні рентабельності, демонстрація певних відсотків, задіяних у певних процесах здобувачів, випускників, викладачів може бути переконливою в процесах фінансового менеджменту та адміністрування, проте не додає чіткості й теоретичної обґрунтованості сутності "якості вищої освіти".

Схожа ситуація в нашому освітньому просторі із застосуванням поняття "культура якості вищої освіти", яка повинна зростати. Безперечно важливим фактом є те, що в нашому вітчизняному просторі вищої освіти актуалізувалася вимога формування культури якості, зокрема завдяки Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти, місія якого полягає в тому, щоб "стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості" (Стратегія Національного..., 2023). Проте тлумачення "культури якості", яке надається членкинею НАЗЯВО Н. Авшенюк, як цінності та колективної відповідальності всіх задіяних в академічній діяльності, що "сприяє налагодженню дієвих внутрішніх і зовнішніх процедур оцінки якості у їх взаємній доповнюваності й спрямованості на забезпечення прозорості, гнучкості, підзвітності, ефективності функціонування системи вищої освіти" (Авшенюк, 2020), фіксує лише один вимір складного феномена. І це може або породжувати розуміння ризиків імітації шляхів становлення культури якості, коли лише лунають "велемовні

слова про спільні цінності" (Єременко, 2023), або спонукати лише до метафоричного вживання цих слів для позначення суто управлінських процедур. Проте неартикульованість теоретичної обґрунтованості "якості вищої освіти" та "культури якості вищої освіти" містить серйозну небезпеку перетворення процесів їхнього забезпечення на змагання між експертами та представниками ЗВО, де головною метою є отримання сертифіката про акредитацію, який надасть невелику перерву між наступними циклами змагань.

І на такому бюрократично-процедурному шляху всі учасники зосереджуються винятково на "зовнішніх" інструментальних цілях інституту вищої освіти – демонстрації готовності та можливості доступу випускників до професійних посад, які нададуть їм певні життєві переваги. Водночас виснажені в такій боротьбі за отримання акредитації учасники освітнього процесу втрачають мотивацію до достеменно академічної діяльності, що базується на "внутрішніх" цінностях. Це становить загрозу імітації процесів створення та розвитку культури якості, яка може бути лише вивіскою для позначення суто управлінських процесів, пов'язаних із нескінченим створенням "доказів" наявності "якості освіти". Як наслідок, виникає ситуація взаємної недовіри між тими, хто оцінює, і кого оцінюють, перетворення процесів забезпечення якості на дисциплінарні практики, метою яких є контроль, а не справжнє покращення.

А це означає, що університет як інститут вищої освіти не втілює свою культурну місію, яка історично складалася та розвивалася як продукування спільного блага, яке знаходить свій вираз, по-перше, у збереженні, поширенні та формуванні знання; по-друге, розвитку й підтримці культури громадянськості, елементом якої є підготовка не лише високопрофесійних фахівців, але й самостійних, критично мислячих і відповідальних громадян (Маслікова, 2018, с. 280–304; 2021).

Таке тлумачення культурної місії сучасного університету збігається з визначеннями цілей вищої освіти у Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), ухвалених Міністерською конференцією в Єревані 14–15 травня 2015 р.: "Вища освіта спрямована на досягнення багатьох цілей, включаючи підготовку студентів до активного громадянства, до їх майбутньої кар'єри (напр., сприяючи розвитку їхньої здатності до працевлаштування), підтримку їх особистого розвитку, створення широкої бази передових знань і стимулювання досліджень та інновацій" (Стандарти і рекомендації..., 2015, с. 6).

Таке розуміння цілей вищої освіти задає певні параметри для розуміння не лише сутності якості вищої освіти, але й обґрунтування засад культури якості вищої освіти. У Стандартах і рекомендаціях ESG зазначається, що вища освіта має забезпечувати якість, ставлячи дві взаємопов'язані мети – підзвітність і покращення. Тим самим буде довіра до ЗВО з боку широкої громадськості, що сприятиме "розвитку культури якості, яку сприйматимуть усі: від студентів і академічних працівників до керівництва й адміністрації закладу" (Стандарти і рекомендації..., 2015, с. 7).

Проте зазначена в Стандартах ESG вимога щодо зростання якості освіти та розвитку культури якості залишається також доволі формальною. Для розкриття змісту цих понять варто звернутися до напрацьованих фахівцями Європейської асоціації забезпечення якості вищої освіти, які розглядають культуру якості як таку, що будується на певному ціннісно-нормативному фундаменті та "філософії" діяльності.

Наприклад, звіт Європейської асоціації університетів надає таке визначення культури якості вищої освіти: "Культура якості – це організаційна культура, яка має на меті постійне поліпшення якості і характеризується двома різними елементами: з одного боку, культурним/психологічним елементом спільних цінностей, переконань, очікувань і зобов'язань щодо якості, а з іншого боку, структурним/управлінським елементом з визначеними процесами, які підвищують якість і спрямовані на координацію індивідуальних зусиль" (Quality Culture..., 2006, р. 10). Зазначені аспекти дозволяють окреслити вимоги та процедури забезпечення якості, які мають різних адресатів і різні форми та способи реалізації. "Культурний/психологічний" елемент культури якості охоплює всіх членів університетської спільноти і являє собою реалізацію якості освітньої діяльності на рівні взаємодії всіх безпосередніх і опосередкованих суб'єктів академічної діяльності. "Управлінський" елемент культури якості є інституційним рівнем, який задає чіткі процедури забезпечення якості та має механізми для її покращення шляхом відповідного менеджменту.

Попри те, що дискусії навколо "якості" та "культури якості" тривають три десятиліття, на жаль, належного усвідомлення комплексності феномена культури якості в європейському просторі вищої освіти до сих пір не відбулося. Як зауважують скандинавські дослідники К. Нігрєн-Ландгардс, Л. Б. Мортенссон, Р. Пюйкко, Дж. О. Бйорнестад і Р. фон Шульц, які є представниками різних університетів Норвегії, Швеції, Фінляндії, сучасні університети не витрачають зусилля на усвідомлення подвійної природи культури якості через зосередженість власне на управлінських процесах, процедурах і внутрішніх механізмах її забезпечення, а також процесах зовнішньої оцінки (Nygren-Landgärds et al., 2022, р. 4–5).

Оскільки в нашому вітчизняному просторі доволі мало приділяється уваги власне "культурному" аспекту в процесах забезпечення якості, саме на ньому варто зупинитися детальніше, оскільки такий ракурс дозволить виявити ті невидимі, але сутнісні засади реалізації академічної діяльності в умовах ціннісних трансформацій.

У першу чергу необхідно визначити "топос" якості освіти. В європейському просторі склалися різновекторні підходи, згідно з якими якість освіти визначається як відповідність місії університету, як повнота діяльності і відсутність помилок, як задоволеність споживача, як досконалість, як співвідношення ціни та якості, як трансформації споживача, як вдосконалення і зміни організації (Quality Culture..., 2006, р. 9). Усі ці визначення можуть бути зрозумілими на інтуїтивному рівні, проте не всі вони є теоретично обґрунтованими. Вихідною точкою пошуку "топосу" якості освіти може бути суб'єкт, що здійснює оцінювання вищої освіти. Залежно від цього фокус уваги може зосереджуватися або на процесах, або на результатах академічної діяльності. Приміром, для безпосередніх учасників освітнього процесу – викладачів, здобувачів, адміністрації – значущість має якість процесу навчання, дослідження, викладання, оцінювання. Для зовнішніх стейкхолдерів, зокрема представників ринку праці та інших інституцій, що здійснюють оцінку ЗВО, значущість має якість результатів навчання здобувачів і випускників, які перебувають у пошуку своїх робочих місць. Хоча процеси та результати є важливими і для внутрішньої самооцінки університету, і для зовнішньої акредитації, але зрозуміла в такий спосіб якість освіти потребує міцного теоретичного фундаменту. Звісно, тут може застосовуватися

ціла низка кількісних індикаторів, яка здатна сформувати оцінку, та залишається питання щодо засобів отримання таких результатів і внутрішньої мотивації для їхнього досягнення.

Для пошуку міцного фундаменту з метою визначення сутності якості освіти варто вийти в ширший міждисциплінарний простір обґрунтувань соціальних практик. Якщо брати до розгляду результати навчання здобувачів, уявляється продуктивним звернення до теоретико-методологічного інструментарію консеквенціалізму як одного з базових концептів соціальних наук, що зростає на ґрунті етичного утилітаризму (Маслікова, 2018, с. 56–58). Логіка консеквенціалізму передбачає оцінювання результатів будь-якої діяльності з позицій міркувань максимізації спільного блага як зростання суми благ основних зацікавлених суб'єктів. В екстраполяції на освітню діяльність мова може йти про максимізацію блага здобувачів, адміністративного персоналу та представників ринку праці як сукупного блага всього суспільства. Висока якість результатів є благом для здобувачів, оскільки вони потім матимуть цікаву роботу, можливість професійної мобільності, розвинені навички прийняття рішень. Якість освіти надасть змогу ЗВО отримати в перспективі високі позиції в різноманітних рейтингах, що означатиме зростання контингенту здобувачів, бюджету, перспективи розширення співпраці з бізнесом і державного замовлення щодо підготовки здобувачів та проведення різноманітних досліджень. Представники ринку праці отримають висококласних фахівців, здатних вирішувати складні професійні завдання, що сприятимуть зростанню добробуту підприємств, національної економіки. Це, безумовно, позначиться на їхньому власному добробуті. Проте, будучи прагматично привабливим, такий спосіб обґрунтування необхідності зростання якості освіти звертається радше до пруденційних мотивацій усіх учасників освітнього процесу, пропонуючи максимізувати інструментальні цінності. А це становить небезпеку вихолощування "внутрішніх" цінностей вищої освіти, як-то розвитку навичок і талантів, які не завжди пов'язані з максимізацією матеріально-фінансового достатку, задоволення від культивування нового знання, яке може не мати монетизації.

Якщо брати до розгляду якість процесу дослідження, викладання, навчання, оцінювання, то тут значною мірою відбувається розширення групи суб'єктів, зацікавлених в якості. Якість процесів може розглядатися відповідно до стандартів, з одного боку, та місії й унікальної стратегії розвитку конкретного університету, з іншого боку. Такий підхід у розумінні якості вищої освіти можна позначити як "телеологічний", оскільки якість академічних процесів пов'язана з певним набором цілей конкретного університету, що функціонує в особливих обставинах і контекстах.

Знов-таки вихід у міждисциплінарне поле обґрунтування правильного способу індивідуальної та спільної діяльності, зокрема звернення до сучасної етики чесноти, дозволяє знайти міцний фундамент для пояснення необхідності якості академічних процесів у кореляції з особливими якостями членів університетської спільноти на шляхах досягнення унікальної мети університету. Етика чесноти зосереджує увагу на добродієчному індивіді та рисах його характеру, які є необхідними для досягнення "внутрішніх" цінностей соціальних практик з огляду на наявні безперервні традиції (Макінтайр, 2002, с. 404–405). Індивід, який співвідносить цілі власного життя з цілями соціальної практики, в яку він вписаний, завдяки певним природним талантам і внутрішній

свободі від зовнішнього примусу й суворого контролю, здатний до самореалізації в різноманітних важливих спільних справах в орієнтації на ідею досконалості. "Внутрішня цінність" соціальних практик виявляється у захопленні спільними справами, відданості цілям, ентузіазмі тих, хто бере в них участь, взаємоповазі, доброзичливості, невпинному вдосконаленню тощо (Маслікова, 2018, с. 21–24).

Академічна діяльність є виразом соціальної практики, яка за своєю сутністю є комплексною, спільною діяльністю. Спільне навчання, обговорення наукових здобутків і захист кваліфікаційних робіт і дисертацій, спільні наукові проекти, соціальне партнерство із представниками бізнесу й органів влади, колегіальне прийняття рішень, спільні справи, соціальні ініціативи та культурні заходи є втіленням ціннісно значущої соціальної практики, яка є необхідною для всіх, оскільки сприяє невпинному вдосконаленню навичок, знань, різноманітних чеснот усіх її учасників та відкриває можливості долучення до різноманітних благ, які формують індивідуальний і суспільний добробут.

Таке розуміння якості результатів навчання та якості освітнього процесу дозволяє розглядати місію сучасного університету як таку, що об'єднує інструментальні цілі й внутрішні цінності в орієнтації на ідеал досконалості. Це задає фундамент для конкретизації змісту "культури якості" вищої освіти.

Розвиток дискусій навколо питання якості освіти дозволяє стверджувати, що в західноєвропейському освітньому просторі вже склався певний консенсус щодо розуміння культури якості як елемента організаційної культури (Sattler, Sonntag, 2018, p. 321). В екстраполяції на академічну діяльність це означає, що культура якості вищої освіти є елементом корпоративної культури університету. Культура якості – це не лише процес, яким можна керувати за допомогою вимірювання й управління, а цінності, які поділяють члени університетської спільноти, та практики, які необхідно формувати та культивувати на всіх рівнях академічної діяльності (Vettori, Lueger, Knassmüller, 2007, p. 21).

Очевидно, що жодний університет не є цілком універсальним і повністю автономним освітнім інститутом, тому культура якості набуває свої унікальні риси з огляду на специфіку його інкорпорованості в широкую систему соціокультурних відносин. Крос-культурні дослідження, зокрема класична робота Г. Гофстеде "Наслідки культури", продемонстрували нерозривний зв'язок організаційної культури із системою цінностей національної культури й особливостями національного характеру (Hofstede, 2001). Отже, культура якості конкретно університету несе на собі відбиток ціннісних стандартів, норм і патернів поведінки, характерних для національних культур.

Також культура якості залежить від організаційної культури ЗВО як інституту вищої освіти і від специфіки професійної діяльності, до якої готують майбутніх фахівців: воєнної, інженерної, медичної справи, бізнесу, творчої діяльності, гуманітарної сфери тощо. І це накладає свій особливий відбиток на цілі освітньої діяльності, норми та патерни поведінки її учасників.

І нарешті, культура якості університету – це певна синергія субкультур закладу, які мають різну конфігурацію як субкультури здобувачів, викладачів, адміністрації, з одного боку, та субкультури різних структурних підрозділів: факультетів, інститутів, кафедр, відділів тощо. Належність до різних субкультур дозволяє учасникам освітнього процесу здійснювати самоідентифіка-

цію, перебуваючи в центрі концентричних кіл, усвідомлюючи себе як члена академічної групи, кафедри, факультету, університетської спільноти, учасника вітчизняного освітнього простору, громадянина України, частину всесвітнього академічного простору. Хоча набір основних цінностей буде однаковим для всіх членів університетської спільноти, проте залучення у процеси якості, очевидно, буде різним для здобувачів, академічного й допоміжного персоналу, адміністрації тощо. Ставлення до вимог якості, ціннісні орієнтації, внутрішня мотивація, практична реалізація цілей і задач освітньої діяльності у представників таких субкультур будуть різними, оскільки вони ґрунтуються на різних переконаннях та звичках (Vettori, Lueger, Knassmüller, 2007, p. 22), які можуть закладатися, свідомо чи несвідомо закріплюватися у студентів, викладачів, науковців, адміністративного й технічного персоналу ще до того, як вони набули статусу члена університетської спільноти. Тому основним завданням для університету в аспекті забезпечення якості є трансформація імпліцитної корпоративної культури в явну культуру якості.

Отже, культура якості вищої освіти як організаційна культура є феноменом зі складною структурою. Її перший структурний елемент – набір цінностей, оцінних критеріїв, принципів, патернів поведінки, які, будучи сукупністю зразків і високих стандартів, закладають певну "філософію" удосконалення членів університетської спільноти на шляхах до реалізації унікальних цілей університету. У такий спосіб ціннісна складова організаційної культури не лише співвідноситься з цілепокладанням академічної діяльності, визначає місію університету, але й у своїй апеляції до цінностей формує належну мотивацію до освітньої діяльності у всіх членів університетської спільноти.

Другим структурним елементом культури якості є система формальних і неформальних норм, яка організовує академічну діяльність через дихотомію належного й забороненого залежно від інституційної ролі її учасників. Нормативна система визначає діяльність здобувачів, викладачів, адміністративного й технічного персоналу в аспекті застосування тих чи інших засобів і способів реалізації освітньої діяльності. Норми встановлюють певні послідовності дій, узгоджуючи їх та формуючи певні очікування щодо дій членів університетської спільноти, що у підсумку задає перспективи для планування процесів.

Третім структурним елементом культури якості є знаково-символічна система університету, яка складається із "міфології": історії, символіки, знаків, слоганів, метафор, ритуалів, винагород, дрес-коду. Знаково-символічна система відображає бренд університету через символізацію його статусу в суспільстві та статусу членів університетської спільноти, цілей, цінностей, патернів, що у своїй сукупності визначає цілісність й ідентичність ЗВО.

І нарешті, четвертим структурним елементом культури якості є управлінська система внутрішнього забезпечення якості ЗВО, яка покликана за допомогою управлінських процедур визначати принципи та процедури забезпечення якості вищої освіти; реалізовувати моніторинг і перегляд освітніх програм; проводити щорічні опитування всіх учасників освітньої діяльності; створювати умови для підвищення кваліфікації викладачів; здійснювати ресурсне забезпечення освітнього процесу, зокрема інформаційними системами для ефективного управління та трансляції публічної інформації; забезпечувати реалізацію вимог академічної доброчес-

ності (Про вищу..., 2014). Такі вимоги кореспондують з висновками фахівців Європейської асоціації університетів, які розуміють культуру якості в управлінському аспекті як: а) активне прагнення якості на всіх рівнях освітнього простору; б) готовність здійснювати самооцінювання; в) чітку нормативно-правову базу, ясність і логічність освітнього процесу; г) чіткий розподіл обов'язків щодо контролю й забезпечення якості; д) зворотний зв'язок зі стейкхолдерами; зобов'язання виявляти та поширювати кращі освітні практики; є) швидкі й адекватні управлінські дії, засновані на правдивій інформації (Newton, 2007, p. 16).

З огляду на негомогенний характер культури якості кожного конкретного університету проблема її оцінювання набуває особливої складності. З одного боку, самооцінювання університету здатне виявити певні "чутливі" моменти, які важко усвідомити та прийняти самим членам університетської спільноти. Це може бути пов'язано з різними суперечливими "парадигмами культури", які, за визначенням авторитетного дослідника організаційної культури Е. Шейна, можуть складатися з різних уявлень про реальність, час, простір, людську природу, діяльність, спілкування, повсякденного життя, заохочення та покарання тощо (Schein, 2010, p. 73–193). Зовнішнє оцінювання культури якості може робити крен до зосередження винятково на внутрішній системі забезпечення якості ЗВО, ігноруючи її ціннісно-нормативний і знаково-символічний аспекти, які, з одного боку, є не завжди явними, складними для дешифровки, з іншого боку, є доволі динамічними, такими, що потребують прискіпливої уваги порівняно з фактами, які відбувалися в різний час. І внутрішнє, і зовнішнє оцінювання можуть бути некоректними, глибинні причини дій залишаються невиявленими, і це матиме доволі невішні наслідки у вигляді імітації процесів якості освітньої діяльності, відсутності вдосконалення, втрати мотивації з боку всіх учасників освітнього процесу, незакритих циклів у розвитку освітніх програм, зниження рівня довіри між тими, кого оцінюють, і тими, хто оцінює.

Висновки

Культура якості вищої освіти є складним феноменом, що має подвійну природу. З одного боку, це система цінностей, норм, знаково-символічних форм, що закладає певну філософію діяльності всіх учасників університету в орієнтації на ідеал вдосконалення. З іншого боку, це управлінська система внутрішнього забезпечення якості ЗВО, яка за допомогою зрозумілих і прозорих процедур покликана підвищувати якість результатів навчання й освітніх процесів. Вимоги розвитку культури якості можуть знаходити своє обґрунтування з позицій спільного блага всіх учасників освітньої діяльності, оскільки якісна освіта сприяє реалізації "зовнішніх" цінностей: максимізації інструментальних благ для студентів, викладачів, адміністрації, роботодавців, суспільства загалом та цінностей "внутрішніх": отримання задоволення від пошуків істини, формування нових знань, креативності, розвитку талантів, захопленості спільними справами, удосконалення навичок і вмінь. У такому сенсі місія сучасного університету має полягати не лише у прозорості й ефективності його діяльності та підзвітності, але й у створенні умов для невинного вдосконалення, розвитку інтелектуальних і креативних здібностей усіх учасників академічної діяльності, культивуванні здатності виходити за межі вузьких приватних та партикулярних інтересів і поставати повноцінними членами університетської спільноти та ширше – громадянами держави, які якісно й ефективно

виконують свої професійні функції та живуть у режимі взаємної поваги і допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Авшенюк, Н. (2020). Про якісну вищу освіту. *Офіційний сайт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти*. <https://naqa.gov.ua/2020/06/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%83-%D0%B2%D0%B8%D1%89%D1%83-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83/>
- Сременко, О. (2023) Шлях до культури якості освіти. *ОСВІТА. UA* 2023.05.08. <https://osvita.ua/blogs/89054/>
- Макінтайр, Е. (2002). *Після чесноти: дослідження з теорії моралі*, пер. з англ. за наук. ред. В. Малахова. Дух і літера.
- Маслікова, І. (2018). *У пошуках спільного блага: етичні колізії соціальних практик: монографія*. Міленіум.
- Маслікова, І. (2021). Шляхи розвитку культури якості освіти та академічної доброчесності в сучасному університеті. *Українські культурологічні студії*. № 2 (9), с. 63–67.
- Про вищу освіту, Закон України* (2014, 1 липня) (Україна). *ВВР*, 37–38. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG)* (2015). ТОВ "ЦС". *Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)* (2015). CS Ltd. https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_hea_2015.pdf
- Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. (2023). *Офіційний сайт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти*. <https://naqa.gov.ua>
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*, 2nd ed., Sage Publications.
- Newton, J. (2007). What is quality? Embedding quality culture in higher education. *A selection of papers from the 1st European forum for quality assurance*. European University Association, p. 14–19.
- Nichols, T. (2017). *The death of expertise: the campaign against established knowledge and why it matters*. Oxford University Press.
- Nygren-Landgårds, Ch., Mårtensson, L. B., Pyykkö, R., Björnsted, J. O. & von Schoultz, R. (2022). ality culture at Nordic Universities. *European Journal of Higher Education*. DOI: 10.1080/21568235.2022.2116066, pp. 1–20.
- Quality Culture in European Universities: A Bottom-Up Approach Report on the Three Rounds of the Quality Culture Project 2002–2006* (2006). EUA Publications 2006. <https://eua.eu/resources/publications/656:quality-culture-in-european-universities-a-bottom-up-approach.html>
- Sattler, C., Sonntag, K. (2018). *Quality Cultures in Higher Education Institutions. Development of the Quality Culture Inventory Geographies of the University*, Vol. 12, pp. 320–327.
- Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership*, 4th Edition, Jossey-Bass A Imprint Wiley.
- Vettori, O., Lueger, M., Knassmüller, M. (2007). Dealing with ambivalences – strategic options for nurturing a quality culture in teaching and learning. Embedding quality culture in higher education. *A selection of papers from the 1st European forum for quality assurance*. Brussels, European University Association, p. 21–27.

REFERENCES

- Avsheniuk, N. (2020). About quality higher education. *Official website of the National Agency for Higher Education Quality Assurance* [in Ukrainian]. <https://naqa.gov.ua/2020/06/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%83-%D0%B2%D0%B8%D1%89%D1%83-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83/>
- Yeremenko, O. (2023). The way to quality culture in education. *ОСВІТА. UA* 2023.05.08 [in Ukrainian] <https://osvita.ua/blogs/89054/>
- MacIntyre, A. (2002). *After virtue. A study in moral theory*, Duhk i litera [in Ukrainian].
- Maslikova, I. (2018). *In search of the common good: ethical collision of social practices*. Milenium [in Ukrainian].
- Maslikova, I. (2021). The ways of develop the culture of education quality and academic integrity in the contemporary university. *Ukrainski kulturolohichni studii*, № 2 (9), 63–67 [in Ukrainian].
- On higher education, The Law of Ukraine* (2014, July 1) (Ukraine). *VVR of Ukraine*, 37–38 [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)* (2015). CS Ltd. https://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_hea_2015.pdf
- Strategy of the National Agency for Higher Education Quality Assurance to 2022. (2023). *Official website of the National Agency for Higher Education Quality Assurance* [in Ukrainian]. <https://naqa.gov.ua>
- Hofstede, G. (2001.) *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*, 2nd ed., Sage Publications.
- Newton, J. (2007). What is quality? Embedding quality culture in higher education. *A selection of papers from the 1st European forum for quality assurance*. European University Association, 14–19.

Nichols, T. (2017). *The death of expertise: the campaign against established knowledge and why it matters*. Oxford University Press.

Nygren-Landgårds, Ch., Mårtensson, L. B., Pyykkö, R., Bjørnstad, J. O. & von Schoultz, R. (2022). Quality culture at Nordic Universities. *European Journal of Higher Education*. DOI: 10.1080/21568235.2022.2116066, 1–20.

Quality Culture in European Universities: A Bottom-Up Approach Report on the Three Rounds of the Quality Culture Project 2002–2006 (2006). EUA Publications 2006. <https://eua.eu/resources/publications/656:quality-culture-in-european-universities-a-bottom-up-approach.html>

Sattler, C., Sonntag, K. (2018). Quality Cultures in Higher Education Institutions. *Development of the Quality Culture Inventory Geographies of the University*, Vol. 12, 320–327.

Schein, E. H. (2010). *Organizational Culture and Leadership*, 4th Edition, Jossey-Bass A Imprint Wiley.

Vettori, O., Lueger, M., Knassmüller, M. (2007). Dealing with ambivalences – strategic options for nurturing a quality culture in teaching and learning. Embedding quality culture in higher education. *A selection of papers from the 1st European forum for quality assurance*. European University Association, 21–27.

Отримано редакцією журналу / Received: 01.11.23

Прорецензовано / Revised: 14.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 15.11.23

Iryna MASLIKOVA, DSc (Philosophy), Assoc. Prof.

ORCID ID: 0000-0001-9463-5223

e-mail: i.i.maslikova@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

VALUE DIMENSIONS OF QUALITY CULTURE IN HIGHER EDUCATION

The article analyses the changes in the social and cultural context in the functioning of the modern university, which lead to the actualization of the issues of development of quality culture and its assurance. It is identified that the problems of quality assessment arise due to the insufficient articulation of the essence of concept of "quality" and "quality culture" in international standards and national legislation. The purpose of the study is to define the essence and dimensions of quality culture as a necessary element of the mission of a contemporary university. Results. It is noted that in current processes of quality assurance in the higher education and its assessment there is an excessive focus on purely managerial procedures, which results in threats to the cultural mission of the contemporary university and loss of motivation for authentic academic activity. Consideration of complex educational activities through the prism of the quality of learning outcomes and the quality of research, teaching, learning, and assessment processes opens up prospects for theoretical justification of quality requirements with the use of the theories of consequentialism and virtue ethics. The article demonstrates the possibilities of justification the quality in education from the standpoint of the common good of all stakeholders, firstly, as maximizing the instrumental goods of all participants in the educational process and, secondly, as continuous improvement of members of the university community in complex joint activities based on "intrinsic" values. Thus, the university is able to realize its mission, which can combine instrumental "extrinsic" and self-sufficient "intrinsic" values-goals. In this way the understood quality in education allows to broaden the focus of consideration of the essence of quality culture, which is unique for each university. Quality culture, as an element of organizational culture, bears the imprint of the value system of national culture, the value system of the professional activity for which the university prepares future specialists, the value system of subcultures that arise within the university (academic groups, departments, faculties; teachers, students, administration, etc.) Given the multidirectional incorporation of members of the university community into the system of social relations, it is proposed to consider the culture of quality through the prism of four structural elements – value, normative, sign and symbolic, and managerial components. Taking into account the fact the non-homogeneous nature of the quality culture of each university, its assessment remains problematic both by the university itself and by institutions of external evaluation.

Keywords: quality in education, quality culture in high education, cultural mission of the university, "intrinsic" values of educational activity, instrumental goals of the university.